

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅτι πρὸ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης (τῆς 24 Ἰουλίου 1923) κυρίως οἱ ἐν τῷ κεντρικῷ ὑψιπέδῳ τῆς Μ. Ἀσίας κατοικοῦντες Ἕλληνες, ἐξαιρουμένης περιοχῆς τινος δυσπροσίτου περὶ τὸν Κιλίκιον Ταῦρον καὶ Ἀντίταυρον, ἀπομαθόντες τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν, ὠμίλουν τὴν τουρκικὴν, ἦτο γνωστόν¹.

Ὁ πολὺς ἀρχαιολόγος Georges Perrot ἐν ταῖς ἀναμνήσεσιν αὐτοῦ ἐκ Μ. Ἀσίας ἔγραφεν «Les grecs connaissent bien les lettres et ne savent pas un mot de la langue, je ne dis pas de la langue ancienne, mais du grec moderne tel qu' il se parle sur les côtes de l' Anatolie. Dans presque tout l' intérieur de l' Asie Mineure, ni les Grecs ne savent le grec, ni les Arméniens l' arménien; les uns comme les autres ne parlent que la langue de leurs maîtres, le turc, mais ils l' écrivent les uns avec les lettres grecques, les autres avec les lettres arméniennes. Deux alphabets, voilà, avec leur religion et leurs rites, tout ce que ces peuples malheureux ont réussi à dérober à la lente et dure influence de la conquête, dans ce triste naufrage de leur liberté et de leurs traditions, ces lettres qu' ils avaient héritées des ancêtres, tout employées qu' elles fussent maintenant à représenter les sons d' une langue étrangère et ennemie, étaient encore comme une dernière protestation contre la conquête, comme un dernier symbole de la nationalité disparue²».

Διεκρίναμεν λοιπὸν ἐν Μ. Ἀσίᾳ, πρὸ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης, τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν συμποσούμενον ἐν συνόλῳ, καθ' ἑλληνικὴν ἑσθιαστικὴν, εἰς 1.927.034 ψυχάς, κατανεμημένον· α') εἰς ἑλληνοφώνους, κατοικοῦντας τὰ βόρεια, δυτικὰ καὶ νότια παράλια τῆς Μ. Ἀσίας, τὸ συμπαγέστερον μέρος τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ· β') εἰς τουρκοφώνους, τοὺς κατοικοῦντας τὸ κεντρικὸν ὑψίπεδον, ἐξαιρουμένων τῶν, ὡς ἄνω, περιοχῶν, ἐν αἷς οἱ ἑλληνοφῶνοι συνεποσοῦντο εἰς 37.650 ψυχάς, καὶ γ') ἑπτακισχιλίους περίπου ἄρμενοφώνους, κατοικοῦντας ἐν τῷ σαντζακίῳ Νικομηδείας. Αἰτία τῆς οὕτω διαφόρου γλωσσικῆς τύχης τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας κατὰ τὸν κ. Ἀ. Παπαδόπουλον, ἐξετάσαντα ἀπὸ γλωσ-

¹ Ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ὄροπεδίου σποραδικῶς οἱ τουρκοφῶνοι Ἕλληνες ἐπεξετάθησαν καὶ εἰς τὰ βιλαέτια Σμύρνης, Προύσης, Κωνσταντινουπόλεως (ἀσιατικὸν τμήμα), Τραπεζοῦντος, Ἀδάνων καὶ εἰς τὰ σαντζάκια Ἑλλησπόντου, Νικομηδείας. Ἰδὲ Ἀ. Ἀ. Παπαδόπουλον, Ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος, ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος, ἐν Ἀθήναις, 1919 σ. 72, 77 ἔ. Ἐπετηεῖς ἐταιρείας Βυζαντινῶν σπουδῶν, Ἀθῆναι, 1930 σ. 301.

² G. Perrot Souvenir d'un voyage en Asie Mineure, Paris 1864, σ. 114.

σικῆς ἀπόψεως αὐτοῦς¹, εἶναι ὅτι ἐν τῷ κεντρικῷ ὑψιπέδῳ ἡ κατάκτησις, ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, συνεπήγετο μόνιμον ἐγκατάστασιν νομαδικῶν τουρκικῶν φύλων, πληθυνομένων διαρκῶς, ἀφ' ἑνὸς διὰ νέων ἐποίκων, ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἐξισλαμίσεως τῶν Χριστιανῶν.

Ἐνταῦθα δηλαδή, ἀφ' οὗτου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ 1081—1118 ἡ κατάκτησις τῶν Σελτζούκων καὶ ἐπισήμως ἀνεγνωρίσθη², οἱ Ἕλληνες θὰ εὐρέθησαν αἵφνης, ἐν μέσῳ τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος, ἄνευ σχολείων. Ἐνεκα τῆς χρήσεως τῆς τουρκικῆς γλώσσης ἐν τῇ διοικήσει, τῇ συγκοινωνίᾳ καὶ τῷ ἐμπορίῳ, κατ' ἀρχὰς μὲν θὰ ἔγιναν οἱ συνοικοῦντες³ Ἕλληνες δίγλωσσοι, ἔπειτα δὲ σὺν τῷ χρόνῳ θ' ἀπέμαθον ὅλως διόλου τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν, ἀποβαλόντες αὐτὴν καὶ ἐκ τῆς κατ' ἰδίαν καθημερινῆς οἰκόγενειακῆς τῶν ζωῆς· διετηρήθη ὅμως ἡ χρῆσις αὐτῆς μόνον ἐν τῇ λατρείᾳ τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας ὅλως ἀκαταλήπτου. Ἀντιθέτως εἰς τὰ παράλια τῆς Μ. Ἀσίας ἡ κατάκτησις συνετελέσθη βραδύτερον, μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ὑπερμεσοῦντος, καὶ ἔγινε διὰ μικροῦ ἀριθμοῦ ἐποίκων τούρκων· διότι τὸ πολυπληθέστερον μουσουλμανικὸν στοιχεῖον, μέχρι τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης, κατεῖχε τὰς ἀπὸ τοῦ ὁροπεδίου τοῦ Ἰκονίου τῆς Μ. Ἀσίας πρὸς ἀνατολὰς ἐκτάσεις, μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Ἀρμενίας.

Εἰς τὰ αἴτια ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσω τρίτον, ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ κεντρικοῦ ὑψιπέδου ἀποκεκλεισμένοι λόγῳ τῆς φύσεως τῆς χώρας τῶν, περὶ ἧς ἰδὲ κατωτέρω, ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀπὸ πάσης μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίας, κατέστησαν τουρκόφωνοι, καθ' ὃν τρόπον οἱ περὶ τὴν Χαρποῦτ Ἕλληνες, ἐν μέσῳ τῶν Ἀρμενίων, κατέστησαν ἀρμενόφωνοι, ἀποτελέσαντες βραδύτερον, ὅταν μετενάστευσαν πρὸς δυσμὰς, τὰς ἀρμενοφώνους ἑλληνικὰς κοινότητας τοῦ σαντζακίου Νικομηδείας, ἃν καὶ διετήρησαν τὴν ἑλληνικὴν αὐτῶν συνείδησιν.

Ἀπὸ τίνων χρόνων κατάγονται οἱ τουρκόφωνοι Ἕλληνες τοῦ κεντρικοῦ ὑψιπέδου, ἥτοι πότε ἤρχισε καὶ πότε συνετελέσθη ὁ ἐκτουρκισμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστόν. Πρώτην μνείαν τούτου εὐρίσκω ἐν ὑπομνήματι τοῦ ἔτους 1437, τοῦ ὁποίου τὸ σχετικὸν χωρίον ἀπαρατήρητον παραμεῖναν δὲν εἶχεν ἐρμηνευθῇ μέχρι τοῦδε. Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐγράφη ἐν Μονάχῳ τῆς Βαυαρίας τῇ 30 Ἰουλίου 1437, χάριν τῆς συνόδου τῆς Βασιλείας (1431-1438)· διὰ νὰ καταστήσῃ δηλαδή γνωστὴν εἰς τὴν σύνοδον τὴν κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἀπο-

¹ Ἀ. Ἀ. Παπαδοπούλου: Ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος, ἐν Ἀθήναις 1919 σ. 62 ἔ. 79 ἔ.

² J. Laurent Byzance et les turcs Seldjoucides en Asie Mineure ἐν περιοδ. Βυζαντίς τόμ. Β', 1911, σ. 124 ἔ.

³ Περὶ τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἰδὲ κατωτ.

σκοπουμένης τῆς ἐνώσεως τῶν ἐκκλήσιῶν.¹ Γνωρίζομεν ὅτι ἡ κυριωτάτη τῶν πρεσβειῶν τῆς συνόδου, ἐκ τριῶν μελῶν, ἀναχωρήσασα ἐκ Βασιλείας τῇ 24 Ἰουνίου 1435 ἦλθεν εἰς Κων)πολιν, ὅπου διέτριψε πολλοὺς μῆνας, μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου 1435. Δὲν γνωρίζομεν μόνον ἂν συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος ἦτό τι τῶν μελῶν τῆς πρεσβείας ἐκείνης, ἢ ἄλλος τις ἐκ τῶν μελετησάντων τὴν κατάστασιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ ὑπομνήματος ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Notandum est, quod in multis partibus Turcie reperiuntur celerici, episcopi et arciepiscopi, qui portant vestimenta infidelium et locuntur linguam ipsorum et nihil aliud sciunt in greco proferre nisi missam cantare et evangelium et epistolas. Alias autem orationes multi dicunt in lingua Turcorum²».

Πρὸς ἐρμηνείαν τούτου ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ἑξῆς. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου (1425-1448) τὸ βυζαντινὸν κράτος ἀπολέσαν ἤδη πάσας τὰς ἐν Μ. Ἀσίᾳ κτήσεις, περιελθούσας εἰς τοὺς Τούρκους, περιωρίζετο εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Κων)πόλεως, μετὰ τῆς Ἀγχιάλου καὶ Μεσημβρίας, τὴν Λαμίαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ τὸ δεσποτάτον, ὃ δὲ σουλτάνος τῶν Τούρκων κατὰ τὰ ἔτη 1430-1440 εἰρήνην ἤγε πρὸς Ἰωάννην Η' τὸν Παλαιολόγον³. Ἡ Τουρκία τότε διοικητικῶς διηγεῖτο εἰς δύο διοικήσεις, τὴν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ἣν περιλαμβάνετο ἡ Μ. Ἀσία καὶ τὴν τῆς Δύσεως, περιλαμβάνουσας τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα⁴. Τὴν διαίρεσιν ταύτην εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῷ ὑπομνήματι, ὅπου μνημονεύεται ἡ pars occidentalis (Europa) καὶ pars orientalis (Asia)⁵. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ ὑπόμνημα οἱ τουρκόφωνοι Ἕλληνες κατῴκουν in multis partibus Turcie, χωρὶς νὰ ὁρίζεται ἂν ἐν τῇ διοικήσει τῆς Ἀνατολῆς ἢ τῆς Εὐρώπης. Μεθοδικῶς ὅμως διὰ νὰ λύσωμεν τὴν ἀπορίαν πρέπει νὰ στηριχθῶμεν εἰς ἄλλας παρατηρήσεις· ἥτοι νὰ καθορίσωμεν εἰς τίνας χώρας, μέχρι τῆς συνθήκης τῆς Λωζάννης, ἦσαν ἐγκατεστημένοι οἱ τουρκόφωνοι Ἕλληνες τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (μὴ συμπεριλαμβανομένων, ἐννοεῖται, τῶν νῦν διγλώσσων Ἑλλήνων). Πράγματι οὗτοι κατῴκουν ὁμαδικῶς ἐν τοῖς βιλαετίοις Ἰκονίου, Σεβαστείας, Ἀγκύρας καὶ Κασταμονῆς τῆς Μ.

¹ Περιοδ. Νέος Ἑλληνομνήμων. Τόμος Ζ' σελ. 368.

² Νέος Ἑλληνομνήμων. Τόμ. Ζ' σ. 366.

³ Κ. Παπαρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τόμ. Ε' σ. 325.

⁴ Leunclavius ἐν Migne Patrologia graeca. Τόμ. 159 σ. 731. Johann Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches. Τόμ. Γ' σ. 128.

⁵ Νέος Ἑλληνομνήμων. Τόμ. Ζ' σ. 362. Ἐναλλαγὴ γίνεται αὐτόθι τοῦ ἐνικοῦ καὶ πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ (partes orientales).

Ἀσίας· οὐδαμῶς δ' ἐν Εὐρώπῃ ἢ ἐν ταῖς νήσοις ¹· ὁ τῆς Κασταμονῆς ὅμως τουρκόφωνος πληθυσμὸς ἄδηλον ἂν εἶναι αὐτόχθων ἢ μετενάστευσεν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ ὁροπεδίου ².

Κατὰ ταῦτα τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἀρχόμενον ἐν τῷ κεντρικῷ ὑψιπέδῳ, ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Ἰκονίου, Σεβαστείας, Ἀγκύρας ἔζων Ἕλληνες ἱερεῖς, ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, οἵτινες ὁμίλουν μόνον τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν· ἑλληνιστὶ δὲ κατώρθωνον νὰ ψάλλωσι τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀναγινώσκωσι τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον (ὑπόλοιπον διγλωσσίας). Ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἠδύναντο καὶ νὰ κατανοοῦν τὸ περιεχόμενον τῶν ἐκκλησιαστικῶν τούτων βιβλίων, γεγραμμένων διὰ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς γραφῆς τῶν χειρογράφων κωδίκων. Ἐκ τούτων δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἀσφαλῶς προῆλθεν ἡ χρῆσις τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς ὑπὸ τῶν τουρκοφόνων τοιούτων Ἑλλήνων, οἵτινες ἐν τουρκικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ δι' ἑλληνικῆς γραφῆς, κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας κατέγραψαν πάντα τὰ προϊόντα τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ζωῆς. ³ Ὅτι ὅμως τὸ 1437 δὲν εἶχε συντελεσθῇ ἀκόμη πλήρως ὁ γλωσσικὸς ἐκτουρκισμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας ἀπόδειξις τὸ χωρίον τοῦ ὑπομνήματος *alias autem orationes multi dicunt in lingua Turcorum*· ἦτοι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς λατρείας, ὁ λαὸς ὁμῖλει ἐν τῇ καθημερινῇ του ζωῇ *alias* τὴν τουρκικὴν· δὲν ὁμίλουν ὅμως ἀκόμη πανταχοῦ τῶν τριῶν, ὥς ἄνω, βιλαετίων τοῦ κεντρικοῦ ὑψιπέδου πάντες οἱ Ἕλληνες τὴν τουρκικὴν· διότι ἐν τῷ ὑπομνήματι λέγεται *multi*, ὅπερ πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν ὥς ἔχον σημασίαν περιοριστικὴν τῆς γεωγραφικῆς ἐκτάσεως. Ὑπῆρχον δηλαδὴ τότε κοινότητες, ὧν οἱ πληθυσμοὶ τελείως εἶχον ἀπομάθει τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ὅμως ἦσαν ἀκόμη δίγλωσσοι. Ὅπωςδήποτε ὑπολείπεται νὰ καθορίσωμεν ἐντὸς τίνων αἰώνων ἤρχισε καὶ ἐπερατώθη ὁ ἐκτουρκισμὸς τῶν Ἑλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἐν πρώτοις ὁ γλωσσικὸς οὗτος ἐκτουρκισμὸς δὲν πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν ὀθωμανῶν Τούρκων· διότι ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ἐν Μ. Ἀσίᾳ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ἐπὶ Ὀσμὰν Α' (1288-1326) μέχρι τοῦ ἔτους 1437, τόσον βραχὺς εἶναι ὁ διαρρέυσας χρόνος, ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ γλωσσικὸς ἐκτουρκισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν τόσῳ βραχεῖ χρόνῳ. Πράγματι πολλαὶ παρατηρήσεις μέχρι τοῦδε

¹ Περὶ τῆς σποραδικῆς τῶν τουρκοφόνων ἐπεκτάσεως καὶ εἰς Εὐρώπην, ἰδὲ Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν 1930 σ. 301

² Ἰδὲ Π. Μ. Κοντογιάννη Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, 1921, σ. 111. Πβ. Ἀ. Α. Παπαδοπούλου, αὐτόθι σ. 80.

³ Ἀ. Α. Παπαδοπούλου αὐτόθι, σελ. 69. Ἐπετηρὶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν 1930, σ. 299 ἔ. Ὁ ἰσχυρισμὸς ἐνταῦθα τοῦ συγγραφέως σ. 301, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γραφὴ ὑπῆρξε συνεκτικὸς ἐθνικὸς δεσμὸς εἶναι ἐπιστημονικῶς ἀπαράδεκτος.

γενόμεναι περὶ τῆς γλωσσικῆς ἀφομοιώσεως ξένων λαῶν διηυκρίνισαν διὰ αὕτη συντελεῖται ἐντὸς αἰώνων τινῶν, πάντοτε λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ ὅρων τινῶν¹. Οὕτω π.δ.χ. οἱ Ἀλβανοὶ οἱ ἀπὸ τοῦ ΙΔ.' αἰῶνος κατελθόντες καὶ ἐγκατασταθέντες ἐν Ἀττικῇ δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἑλληνόφωνοι μετὰ πάροδον ἑξ αἰώνων. Οἱ Βένδοι ἢ Σόρβοι διατηροῦν ἀκόμη τὴν μητρικὴν τῶν σλαυικῆν γλῶσσαν ἅν καὶ ὀλιγαριθμότατοι ἀπέναντι τῶν περιβαλλόντων αὐτοὺς Γερμανῶν ἐν Πρωσσίᾳ καὶ Σαξωνίᾳ, ἀπὸ τοῦ Η.' δὲ αἰῶνος, ἀφ' ἧς ὑπετάχθησαν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Καρόλου, μέχρι σήμερον παρῆλθον δώδεκα αἰῶνες. Οἱ Βρέτtones ὡσαύτως, ἐν Γαλλίᾳ, δὲν ἀπέμαθον ἀκόμη τὴν μητρικὴν τῶν κελτικῆν γλῶσσαν, παρὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ γαλλικοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Ὅπωςδὴποτε σημαντικὸν εἶναι, ἅμα δὲ καὶ χαρακτηριστικόν, ὅτι ὁ ἐκτουρκισμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν βραχυτέρῳ χρόνῳ συντελέσθη ἢ ὁ ἐξελληνισμὸς, ἐκγερμανισμὸς, ὁ ἐκγαλλισμὸς ἄλλων λαῶν. Δὲν θὰ εἰσέλθω ὁμως ἐνταῦθα εἰς τὴν ἐρευναν τῶν πιθανῶν αἰτίων τοῦ φαινομένου τούτου. Ἀρκοῦμαι εἰς τὴν πιστοποίησιν μόνον τοῦ πράγματος.

Κατὰ ταῦτα τοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ ΙΕ.' αἰῶνος μὴ συντετελεσμένου εἰσέτι, κατὰ τὸ ὑπόμνημα τῆς Βασιλείας, γλωσσικοῦ ἐκτουρκισκοῦ τῶν Ἑλλήνων ἢ ἀπαρχὴν πρέπει ν' ἀναχθῇ εἰς τοὺς χρόνους τῶν Σελδζούκων Τούρκων. Οὗτος θὰ ἐπερατώθῃ, μετὰ τὸν ΙΕ.' αἰῶνα, ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν.

Μεταβαίνομεν τώρα εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ὁρων τῆς συμβιώσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ Σελδζούκων Τούρκων, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὁποίας ἤρchiσεν ἡ γλωσσικὴ ἀφομοίωσις τῶν πρώτων. Ἐν τοῖς πρώτοις δὲ ἀπαραίτητος εἶναι βραχεῖα ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν Σελδζούκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐπωφελούμενος τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων τῶν λαῶν τοῦ παγκοσμί-ου ἀραβικοῦ κράτους ὁ Abul Abbass καλεῖ τὸ 750 μ. Χ. εἰς ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Σύρων, οἵτινες ὑπῆρξαν μέχρι τοῦδε τὸ στήριγμα τῆς ἐν Δαμασκῷ δυναστείας τῶν Ὀμαιϊαδῶν, ὅχι μόνον τοὺς Πέρσας ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς μὴ Ἀραβας μωαμεθανούς, ἰδρυτῆς γενόμενος τῆς δυναστείας τῶν Ἀββασσιδῶν (750-1258 μ. Χ.)². Τὰ ὅρια τοῦ παγκοσμίου τούτου ἀραβικοῦ κράτους ἦσαν ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἑξῆς. Ἐν μὲν

¹ Ἀνδρ. Σκιά. Περὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ ξενοφώνων πληθυσμῶν, ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ Τόμ. ΙΓ', ἐν Ἀθήναις 1917, σ. 17 ἔ. Gustave Le Bon, Lois psychologiques de l'évolution des peuples, ἔκδ. 17, Paris, 1922, σ. 87.

² Weber-Riess, Weltgeschichte³ Τόμ. Α', Leipzig, 1924 σ. 612—Helmoltz, Weltgeschichte Τόμ. Β', Leipzig, 1920 σ. 323—The Cambridge Medieval History Τόμ. Α', Cambridge, 1923, σ. 274.